

Teresa Gumuła

Działalność oświatowo-wychowawcza Cecylii Plater-Zyberkówny (1853-1920)

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 11,
167-173

1996

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Teresa Gumuła

**DZIAŁALNOŚĆ OŚWIATOWO-WYCHOWAWCZA
CECYLII PLATER-ZYBERKÓWNY
(1853–1920)**

Cecylia Plater-Zyberkówna pochodziła z rodu Broel-Platerów. Przyszła na świat jako ósme z kolei dziecko Kazimierza Platera-Zyberk oraz Ludwika z Borewiczów, 8 maja 1853 r. Ukończyła pensję Sacré Cour w Poznaniu, a następnie osiadła w rodzinnym majątku Błonie. Otworzyła tam szkołę elementarną dla dzieci wiejskich i sama została nauczycielką. Po śmierci rodziców przez kilka lat przebywała za granicą, poznając tam działalność zakładów naukowo-wychowawczych. Po powrocie do Warszawy rozpoczęła pracę oświatową, otwierając w 1883 r. zakład rękodzielniczy z oddziałem naukowo-wychowawczym przy ulicy Pięknej 24¹. Kilka lat później zakład ten przekształcono w ośmioklasowe gimnazjum humanistyczne o charakterze narodowym i katolickim.

Najwięcej energii i zaangażowania Cecylia Plater-Zyberkówna włożyła w organizowanie szkolnictwa dla dziewcząt. W 1891 r. uruchomiła Szkołę Gospodarczą dla Kobiet w Chyliczkach pod Piasecznem². Placówka ta miała być nie tylko szkołą gospodarczą (zawodową), lecz także miejscem wychowania obywatelskiego, kształtowania charakterów i zasad życiowych.

Od 1905 r. Cecylia Plater-Zyberkówna nawiązała bliską współpracę z ks. Jerzym Matulewiczem, absolwentem studiów teologicznych we Fryburgu, późniejszym odnowicielem zgromadzenia księży marianów. Efektem tej współpracy było powołanie w 1906 r. Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży, głównie z myślą o młodzieży męskiej. Celem towarzystwa było wykształcenie kapłanów, profesorów, pedagogów, kierowników zakładów wychowawczych, publicystów, dziennikarzy, działaczy społecznych itp. Towarzystwo zakładało koła młodzieży, ogniska rodzinne, wydawało cza-

¹ *Szkoła Cecylii Plater-Zyberkówny 1883–1944*, pod red. Z. Brochockiej i in., Warszawa 1987.

² D. K o s m o w s k a, *Szkoła Gospodarcza dla kobiet w Chyliczkach*, „Tygodnik Mód i Powieści” 1909, nr 10.

pisma, uruchamiało biblioteki³. Na organizowanych systematycznie spotkaniach młodzież męska zawiązywała serdeczne przyjaźnie, zdobywała gruntowne wiadomości z etyki katolickiej. Od 1909 r. Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży wydawało w Warszawie miesięcznik „Prąd”. Przed czasopiśmie stawiano zadanie duchowego połączenia młodzieży akademickiej opuszczającej mury uczelni z młodzieżą rozproszoną już po całym świecie, w celu uświadomienia stojących przed nią zadań społecznych i narodowych, zgodnych ze światopoglądem chrześcijańskim⁴.

Wraz z Cecylią Plater-Zyberkówną w czasopiśmie „Prąd” oraz wyrostym z niego „ruchu prądowym” aktywnie działali: ks. Jan Matulewicz, Ignacy Baliński, Bronisław Załuski, Tadeusz Błażejewicz, Zygmunt Fedorowicz. Oni też byli inicjatorami powstałej w niepodległej Polsce studenckiej organizacji Stowarzyszenie Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”. Cecylię Plater-Zyberkównę „odrodzeniowcy” traktowali jako duchowego przywódcę, inicjatorkę i siłę napędową stowarzyszenia.

Ogromną rolę odegrała Cecylia Plater-Zyberkówna w kształtującym się, jeszcze na terenie Królestwa Polskiego, kobiecym ruchu katolickim. W 1905 r. wraz z Gustawą Łubieńską i Marią Sierpińską założyła Katolicki Związek Polek. Stowarzyszenie to stawiało sobie za cel połączenie kobiet polskich we wspólnej pracy kulturalnej i społecznej dla dobra oświaty oraz poprawy warunków życia rodziny. Związek organizował liczne kursy samokształceniowe i wiele imprez kulturowych. Z inicjatywy Cecylii Plater-Zyberkówny powołano (w ramach związku) szkołę dla ochroniarek, będącą faktycznie zakonspirowanym seminarium nauczycielskim. W 1907 r. uruchomione zostały Wyższe Kursy Naukowo-Pedagogiczne, zwane również Wyższą Szkołą dla Kobiet, z wydziałem historyczno-literackim i matematyczno-przyrodniczym. Kolejnym dokonaniem Cecylii Plater-Zyberkówny było kobiece towarzystwo „Wiedza”, zorganizowane w 1908 r. Szerzyło ono wśród kobiet wiedzę w duchu chrześcijańskim, ułatwiało naukę zawodu⁵.

Wśród innych placówek lub stowarzyszeń, które były organizowane przy udziale Cecylii Plater-Zyberkówny, znalazły się: Stowarzyszenie Ziemiarek, Szkoła Ochroniarek i Nauczycielek Ludowych, Dom Opieki nad Ubogą Działką Warszawski Dom Sierot po Robotnikach, Ochrona Studencka na Nowoczymem w Warszawie. Większość tych placówek była finansowa-

³ K. M i c h a ł s k a, *Z żalobnej karty śp. Cecylii Hrabiny Plater-Zyberkówny*, „Przegląd Powszechny” 1920, nr 1.

⁴ B. Z a ł u s k i, *Cecylia Plater-Zyberkówna. Życie i działalność wychowawczo-społeczna*, Warszawa 1930.

⁵ *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1939*, pod red. C. Strzeszewskiego, B. Bendera, Warszawa 1981.

na z pieniędzy własnych Cecylii Plater-Zyberkówny; wsparcia udzielała też bliższa i dalsza rodzina. Pozostałe fundusze gromadzono dzięki organizowanym co pewien czas kwestom.

Żeńska Szkoła Gospodarcza w Chyliczkach (1891)

Była to pierwsza tego typu placówka w Królestwie Polskim. Założona została w 1891 r. na terenie folwarku Chyliczki, 20 km od Warszawy⁶. Zabudowania szkolne stanowiły: biały dworek w parku (po ks. Józefie Poniatowskim), budynek gospodarczy, kurnik oraz dom dla służby folwarcznej (później dla personelu administracyjnego). Dla potrzeb szkoły urządzono kuchnię, piekarnię, jadalnię dla uczennic, kapliczkę, pokój przełożonej oraz pokój gościnny. W dworku mieszkały Cecylia Plater-Zyberkówna oraz nauczycielki. Dziewczeta pochodzące z rodzin inteligenckich lub ziemiańskich również mieszkały w dworku i w odróżnieniu od pańien z „niższych sfer” zwano je praktykantkami. Do szkoły przyjmowano dziewczęta ze średnim wykształceniem, po ukończeniu 18 roku życia. Nauka trwała 3–4 lata i była podzielona na działy według gałęzi gospodarskich. Każdy dział (było ich 12) prowadziła specjalnie wykwalifikowana kierowniczka. Wybór działu pozostawiono uczennicom, a obowiązkowy dla wszystkich był dział porządków domowych. Działy obejmowały kolejno: 1. spiżarnię – przechowywanie warzyw i owoców, suszenie jarzyn; 2. kuchnię; 3. piekarnię – pieczenie chleba, ciast, wyrobów cukierniczych; 4. przetwory owocowe, jarzynowe i mięsne; 5. pralnię – pranie, czyszczenie, maglowanie, prasowanie; 6. porządki domowe; 7. mleczarnię; 8. hodowlę drobiu; 9. hodowlę trzody chlewnej; 10. tkactwo zwyczajne i ręczne; 11. krój i szycie; 12. ogrodnictwo. Nauka trwała 6 dni w tygodniu, lekcje odbywały się od 8.00 do 12.00 (do 12.30 przerwa na obiad) oraz od 12.30 do 17.00⁷. Po kolacji czas wolny przeznaczano na odrabianie lekcji, szycie, haftowanie, roboty na drutach itp. Naukę kończyły egzaminy składające się z części teoretycznej – pisemnej i ustnej, oraz z części praktycznej. Przeprowadzano je publicznie, w obecności dyrektorki Felicji Wyczółkowskiej (potem Ludwiki Roppówny), kierowniczki działu oraz niektórych rodziców.

Wybuch I wojny światowej utrudnił pracę szkoły, ale po 1919 r. szybko osiągnięto wysoki poziom, wysuwając na plan pierwszy ogrodnictwo i pszczelarstwo. Po śmierci Cecylii Plater-Zyberkówny szkoła istniała nadal (aż do 1931 r.); wykształciła ogółem 1500 dziewcząt.

⁶B. Załuski, *Historia Szkoły Gospodarczej w Chyliczkach*, „Chyliczanka” 1931, nr 10.

⁷T. Wyczółkowska, *Sprawozdanie Szkoły chyliczkowskiej*, „Chyliczanka” 1922, nr 1.

Oprócz nauki organizowano dla dziewcząt szkolne wycieczki zagraniczne. W Chyliczkach zaś gościli dziewczęta z podobnych szkół z Czechosłowacji, Jugosławii, Węgier⁸. Wykonywane przez dziewczęta prace wystawiano na licznych krajowych wystawach, gdzie zdobywały nagrody i wyróżnienia.

Katolicki Związek Kobiet Polskich (1906)

Stowarzyszenie funkcjonowało od 1906 r., a było założone przez Cecylię Plater-Zyberkównę, Kazimierę Proczek, Gustawę Łubieńską i Marię Sierpińską. Cele, jakie stawiano przed tym związkiem, sformułowane zostały w następujący sposób: „Odróżmy też rodzinę i w miarę możliwości wychowajmy cały zastęp kobiet dzielnych, zdrowych, ożywionych ideałem najwyższym, a tym samym oddamy krajowi największą przysługę, gdyż przez odrodzoną kobietę odrodzimy szlachetny typ Polaka i Polki i to jest to, co nazywamy budować od podstaw”⁹.

Do związku należało około 600 kobiet. Organizowano dla nich kursy pedagogiczne, pogadanki, odczyty, wykłady, wydawano broszury i czasopisma. Warto zwrócić uwagę na interesujące inicjatywy podjęte przez związek, a więc zakładanie ogrodów robotniczych, Ochrony Studenckiej oraz Szkoły Ochroniarek Stefanii Marciszewskiej, która to placówka odgrywała rolę konspiracyjnego seminarium etycznego. Program jej obejmował systematyczne studia nad nauką Kościoła katolickiego, poznawanie geografii Polski, stanu rolnictwa, handlu i przemysłu polskiego, a także naukę z zakresu socjologii, kulturoznawstwa oraz religioznawstwa¹⁰.

Ostatnią z szeregu placówek organizowanych przez związek były Wyższe Kursy Pedagogiczne dla Panien, zwane także Wyższą Szkołą Pedagogiczno-Naukową. Powołano je w Warszawie w październiku 1907 r. Siedzibę ich stanowił budynek przy ulicy Pięknej 4 w Warszawie (czyli kamienica związku). Słuchaczki kształciły się na wydziale ogólnokształcącym, historyczno-literackim lub przyrodniczo-matematycznym. W programie znalazły się takie przedmioty, jak: pedagogika, psychologia, etyka, logika, historia sztuki, historia filozofii, rachunkowość, gospodarstwo domowe, higiena oraz ekonomia. Dziewczęta kończące tę szkołę miały być „silnymi kobietami”, gotowymi do poświęceń, zdrowymi, zahartowanymi, gospodarnymi, cierpliwymi i wrażliwymi na ludzką krzywdę¹¹.

⁸ S. Sybilska, *Sprawozdanie Szkoły Gospodarczej w Chyliczkach rok 1929–30*, „Chyliczanka” 1930, nr 9.

⁹ C. Plater-Zyberkówna, *Kobieta obywatelka*, Warszawa 1913, s. 9.

¹⁰ C. Plater-Zyberkówna, *Istota i cel związków*, Warszawa 1908.

¹¹ H. Tyszką, *Związek Katolicki Kobiet Polskich*, „Rola” 1912, nr 23.

W sierpniu 1912 r. uruchomiono dodatkowo Wieczorowe Kursy Zawodowo-Żeńskie o profilu handlowym, technicznym, ekonomicznym, mające na celu przygotowanie wykwalifikowanych kobiet do pracy w biurowości, handlu, rachunkowości.

Towarzystwo Przyjaciół Młodzieży (1907)

Wyteżona praca oświatowa i wychowawcza na rzecz dziewcząt nie przeszkodziła Cecylii Plater-Zyberkównie w podjęciu kolejnej inicjatywy. W 1906 r. w Warszawie powstała idea powołania stowarzyszenia na rzecz młodzieży męskiej. Zadaniem Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży (funkcjonującego praktycznie od 1907 r.) było objęcie opieką młodzieży męskiej kształcącej się w szkołach średnich i wyższych, „aby w przełomowym wieku życia utrzymać ją na drodze wiary i dobrych obyczajów”¹². Towarzystwo skupiało młodzież akademicką i szkolną w katolickie samokształceniowe koła etyczne, otwierało „ogniska rodzinne”, kształciło prelegentów, udzielało zasiłków na całkowitą lub częściową „opłatę budzącej nadzieje młodzieży”, przyznawało stypendia naukowe, zakładało czytelnie: wypożyczalnie książek, prowadziło działalność wydawniczą, a nawet organizowało wypoczynek wakacyjny dla ubogiej młodzieży. W stowarzyszeniu udało się skupić około 100 członków, a coroczna składka od każdej osoby wynosiła 10 rb. Fundusze te były stanowczo za małe dla realizacji tak ambitnych zadań, często więc odwoływano się do ofiarności społecznej.

Nie umniejszając zasług Cecylii Plater-Zyberkówny, należy dodać, że funkcję prezesa Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży pełnił Ignacy Baliński, a sekretarzem był Tadeusz Błażejewicz¹³. Obowiązki swoje pełnili do 1915 r., czyli do momentu rozwiązania towarzystwa przez władze carskie. Jego cele kontynuowała Organizacja „Odrodzenie”, powołana w 1917 r.

Najciekawszą formę działalności Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży stanowiły tzw. Koła etyczne. Gromadziły one młodzież ze starszych klas gimnazjalnych oraz młodzież studencką na cotygodniowych zebraniach. Wygłaszano tam referaty o treści religijno-filozoficznej, społecznej lub etycznej. Oprócz młodzieży częstymi gośćmi tych spotkań byli wybitni uczeni, np. ks. prof. Idzi Radziszewski, ks. prof. Jerzy Matulewicz, prof. Wincenty Kosiakiewicz, prof. Eugeniusz Jarra, prof. Tadeusz Błażejewicz. Każde ko-

¹² C. Plater-Zyberkówna, *O Stowarzyszeniu Przyjaciół Młodzieży*, Warszawa 1907.

¹³ R. Bender, *Spoleczne inicjatywy chrześcijańskie w Królestwie Polskim 1905–1918*, Lublin 1978.

ło etyczne skupiało od 20 do 30 osób¹⁴. Celem były wysokie osiągnięcia naukowe i doskonałość moralna w codziennym życiu.

Inną formę działalności towarzystwa stanowiły tzw. Ogniska rodzinne. Powstały one w Warszawie, a na spotkaniach gromadziły od 20 do 30 osób. Przybrały wprawdzie charakter towarzysko-koleżeński, ale główną treścią tych spotkań były prelekcje i dyskusje o tematyce etycznej. Część nieoficjalną stanowiły „herbatki” oraz koncerty fortepianowe w wykonaniu któregoś z uczestników spotkania. Rej w tym zgromadzeniu wodził wspomniany już wcześniej Tadeusz Błazejewicz.

Od 1909 r. członkowie kół etycznych zgromadzeni wokół Cecylii Plater-Zyberkówny zaczęli wydawać pierwszy w Warszawie miesięcznik literacko-naukowy, zatytułowany „Prąd”. W składzie redakcji znaleźli się: Tadeusz Błazejewicz i Adam Lech Szymański. Głównym motywem wydawania pisma było dążenie do odrodzenia i umacniania tradycji chrześcijańsko-narodowych. Dużą część miesięcznika zajmowały artykuły o tematyce etyczno-kulturowej i społecznej. Zamieszczano je w dziale naukowym, podczas gdy drugi dział, informacyjny, zajmowały: korespondencje, sprawozdania, kronika, notatki statystyczne oraz przegląd czasopism¹⁵. Zgromadzeni wokół miesięcznika – oraz osoby Cecylii Plater-Zyberkówny – autorzy publikacji i liczni przyjaciele zainicjowali „ruch prądowy”. Należeli do niego: Józef Archutowski, Tadeusz Błazejewicz, Józef Chaciński, Mieczysław Engel, Zygmunt Fedorowicz, Władysław Lewandowicz, Jerzy Matulewicz, Maria Herbertowa, Zofia Wałowska i inni. Inicjatywa Cecylii Plater-Zyberkówny, zmierzająca do skupiania młodzieży o szlachetnych tendencjach moralnych, pozyskiwania serc i umysłów dla świadomego kształtowania światopoglądu katolickiego, wprowadzenia i przestrzegania zasad etyki chrześcijańskiej, zataczała coraz szersze kręgi. Ruch prądowy miał swoje ośrodki w Warszawie, Wilnie, Krakowie, Petersburgu, Poznaniu, a nawet w szwajcarskim Fryburgu oraz w Paryżu i Wiedniu¹⁶.

W 1995 r. minęło 75 lat od śmierci Cecylii Plater-Zyberkówny. Warto więc przypomnieć jej dokonania, tym bardziej, że w podręcznikach akademickich, a nawet w ogólnie dostępnych słownikach trudno odnaleźć jakąkolwiek wzmiankę na temat życia i działalności tej niezwyklej kobiety.

¹⁴ K. Turowski, *Działalność polskiej młodzieży katolickiej przed I wojną światową*, „Chrześcijanin w Świecie” 1978, nr 6/6.

¹⁵ Z. Skrobicki, *Geneza i dzieje czasopisma „Prąd”*, „Chrześcijanin w Świecie” 1982, nr 6.

¹⁶ B. Załuski, *Cecylia Plater*, s. 38.

Warto też zainteresować badaczy dziejów myśli pedagogicznej dorobkiem naukowo-literackim Cecylii Plater-Zyberkówny. Jej autorstwa są następujące rozprawy: *O emancypacji i równouprawnieniu kobiet*, *Praca źródłem szczęścia*, *Kilka myśli o wychowaniu w rodzinie*, *O podniesieniu gospodarstwa wiejskiego*, *O kwestii socjalnej*, *O pracy społecznej*, *W sprawie szkoły polskiej*, *Życie katolickie*, *Ideał a młodzież*, *O potrzebie reformy szkół średnich*, *Kobieta ogniskiem*, *Kobieta obywatelka*, *Na progu małżeństwa*.